

Kalaöljy ja kansainvälisiä suhteita – lastenneuvolan monitasoinen historia

Helene Laurent:

Asiantuntijuus, väestöpolitiikka, sota. Lastenneuvolojen kehittyminen osaksi kunnallista perusterveydenhuoltoa 1904–1955. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 61. Helsingin yliopisto 2017. 332 s.

ISBN 978-951-51-3277-2. Verkkosoite <http://urn.fi/>

URN: ISBN:978-951-51-3278-9

Helene Laurentin talous- ja sosiaalishistorian väitöskirjan otsikkoon mahtuu aikarajauksen ohella peräti viisi

teemaa: asiantuntijuus, väestöpolitiikka, sota, lastenneuvolat ja kunnallinen perusterveydenhuolto. Näiden lisäksi väitöskirja käsittelee myös monia muita teemoja, kuten imeväiskuolleisuutta, eugeniikkaa, järjestötoimintaa, lasten sairauksia ja sairaanhoitoa. Moniulotteisuus on sekä teoksen vahvuus että sen kenties suurin heikkous. Laaja ja moniaineinen teos tarjoaa jokaiselle 1900-luvun terveyshistoriasta kiinnostuneelle jotain, mutta toisaalta tutkimuksen fokus uhkaa ajoittain kadota. Oma luentani keskittyy kahteen pääteemaan: lapsiin kohdistuvaan ehkäisevään kansanterveysystöhön, jonka symboli ja välikappale lastenneuvola on, sekä 1920–1950-lukujen Suomelle luonteenomaiseen asiantuntijavaltaan.

Tutkimus etenee kronologisesti ja jakautuu kolmeen osaan: toista maailmansotaa edeltävään aikaan (1904–39), sotavuosiin (1939–44) ja jälleenrakennuksen vuosiin (1944–55). Kullakin jaksolla liikutaan kolmella tasolla: ideologisella, institutionaalisella ja käytännön tasolla. Niin sosiaalishistoriallinen kuin tutkimus onkin, ideologinen taso määrittyy perustavanlaatuisiksi.

Ensimmäinen osa tarjoaa katsauksen toista maailmansotaa edeltäneeseen kehitykseen. Se on omiaan muistuttamaan, että neuvolan juuret ulottuvat paljon sotaa ja kansanterveyslakien voimaantuloa (1944) kauemmas. Muistutus on sinänsä paikallaan, mutta sen olisi voinut tehdä lyhyemmin, etenkin kun tämä tutkimuksen osa rakentuu pitkälti aiemman tutkimuksen varaan.

Tutkimuksen kaksi jälkimmäistä osaa sen sijaan perustuvat laajaan ja monipuoliseen alkuperäisaineistoon. Painavimpana pidän sotavuosia 1939–44 käsittelevää osaa. Sodan aikaista siviiliterveydenhuoltoa on tutkittu vähän, ja Laurentin väitöskirja tuo olemassa olevaan tutkimukseen merkittävän lisän. Hän tekee selkoa esimerkiksi ulkomaisia avustuksia kanavoimaan perustettujen kattojärjestöjen (Vapaa Huolto, Suomen Huolto) rakenteesta ja toiminnasta. Erityisen kiinnostavaa ja tärkeää on Suomen Huollon terveydenhoitotoimikunnan roolin avaaminen.

Työnsä johdannossa Laurent lupaa tarkastella ”ideologian, instituutioiden ja käytännön keskinäistä vuorovaikutusta” myös ruohonjuuritasolla (s. 35). Tämän lupauksen hän lunastaa selvimmin Sortavalan piirilääkäripiirissä vuosina 1942–44 harjoitettua neuvolatoimintaa käsittelevässä luvussa. Sortavalan piirilääkäriin monipuolisen arkiston avulla Laurent valottaa taitavasti kriisiajan neuvolatyön haasteita ja väestön suhtautumista terveysjärjestöihin. Asiantuntijoiden ohjeet ja asukkaiden arki eivät aina kohdanneet. Miten esimerkiksi huolehtia siitä, että lapsi ulkoilee päivittäin, ellei hänelle ole antaa kenkiä?

Sortavalan tapaustutkimus valottaa myös yleisempää kehitystä. Piiri oli Laurentin mukaan ensimmäinen, jossa terveysjärjestötoimintaa harjoitettiin kokonaisen piirin alueella, ja sitä voi siksi ”tarkastella kansanter-

veysjärjestöjen ’koelaboratoriona’, jossa saatuja käytännön kokemuksia sovellettiin koko Suomessa sodanjälkeisissä oloissa” (s. 129, s. 223). Sortavalan palanneiden evakkojen kokemukset havainnollistavat myös suurten väestönsiirtojen merkitystä terveydelle ja terveydenhoidolle. Evakkoretket olivat erittäin suuri terveysriski haavoittuville ryhmille, kuten pienille lapsille. Väestönsiirtojen aikana sekä viranomaiset että evakot harjaantuivat laajamittaisiin, terveyteen kohdistuviin toimenpiteisiin, mikä puolestaan muokkasi maaperää sodan jälkeen käynnistyneille väestötason toimille.

Tutkimuksen kolmas osa käsittelee jälleenrakennusajan terveydenhoitoa. Se nostaa esiin joukon mielenkiintoisia ilmiöitä: laajamittainen kansainvälisen avun, joka kohdistui erityisesti lapsiin; kunnalliset terveystalot, joita sodan jälkeisinä vuosina rakennettiin mallipiirrosten mukaan eri puolille maata kättilöiden ja terveysjärjestöjen tukikohdiksi; terveysjärjestöjen koulutuksen, työnkuvan ja suhteet lääkäreihin; kansallisen rokotusohjelman rakentamisen. Mikä tahansa näistä teemoista ansaitsisi oman erityistutkimuksensa. Osin hyvinkin lyhyistä luvuista koostuva kolmas osa jääkin hieman jäsentyneemmäksi.

Laurentin väitöskirja tulee piirtäneeksi elävän ja kiinnostavan kuvan myös suomalaisesta asiantuntijavallasta, vaikka tämä ei välttämättä olekaan ollut sen tavoite – ainakaan vallan käsite ei kuulu tutkimuksen keskeisiin käsitteellisiin välineisiin. Kuten Laurent huomauttaa, vastaisenäistynyt valtio ulkoisti suuren osan yhteiskunnallisista toiminnoistaan vapaaehtoisille, puolivirallisille järjestöille. Ne saivat suuren osan varoistaan valtiolta ja niiden johdossa toimi korkeita virkamiehiä ja/tai poliitikkoja. Paikallisosastoja pyörittivät paikalliseen eliittiin kuuluvat ihmiset, esimerkiksi lääkärin, joilla usein oli myös kunnallinen virka ja/tai kunnallisia luottamus tehtäviä. Demokraattisesti kontrolloituja järjestöjä olivat vain siinä määrin kuin eduskunta päätti niiden avustuksista. Vaikka järjestelmää ovat kuvanneet muutkin, Laurent tekee hyvää työtä analysoidessaan ”välillisen hallinnon”¹ ilmenemistä terveydenhuollon alalla (s. 81).

Sota ei katkaissut välillisen hallinnon perinnettä, vaan päinvastoin korosti eräitä sen piirteitä. Kuten Laurent toteaa, Suomen Huollon terveydenhoitotoimikunta on ”loistava esimerkki kriisiajan välillisen hallinnon toimintamallista, jossa tärkeimmät yhteiskuntakumppanit olivat kansalaisjärjestöjä. Demokraattisesti valittuja elimiä ei tarvittu eikä käytetty” (s. 143). Tämän valta-asetelman eräs ominaispiirre olivat ”personaaliunionit”², ts. julkisen ja yksityisen vallan keskittyminen samoihin käsiin. Ilmiö näkyy myös sodanjälkeisenä aikana. Esimerkiksi terveystalojen varat tulivat monilta tahoilta ja niiden hallinnointiin otti osaa suuri määrä erilaisia toimikuntia ja järjestöjä. Laurent kuitenkin muistuttaa:

”Samat henkilöt istuivat kaikissa näissä toimikunnissa, joten ulospäin byrokraattiselta vaikuttava järjes-

telmä toimi joustavasti eikä harkintaprosessista jäänyt paljoakaan paperijälkeä. Jälkeenpäin on arkistomerkintöjen perusteella vaikea arvioida, milloin kukin vastuunhenkilö edusti mitään järjestöä ja milloin hän esiintyi valtion virkamiehenä (s. 250)."

Havainnossa piilee myös metodologinen opetus. Pelkän hallintokaavion valossa olisi mysteeri, miten näin monimutkainen järjestelmä ylipäätään voi toimia. Sen ymmärtämiseksi on katsottava rakenteiden ohella myös yksilöitä.

Toisin kuin kirjan otsikko antaa ymmärtää, Laurent on itse asiassa kiinnostuneempi asiantuntijoista kuin asiantuntijuudesta abstraktina ilmiönä. Avainasiantuntijoiden identifioiminen nouseekin yhdeksi keskeisistä tuloksista. Johtopäätösluvussa nimetään seitsemän henkilöä, jotka muodostivat "kansanterveyden episteemisen yhteisön ydinryhmän Suomessa 1950-luvulle saakka" (s. 294). Siihen kuuluivat lääkärit Oskari Reinikainen, Arvo Ylppö, Severi Savonen ja Viljo Rantasalo sekä sairaanhoitajat Tyne Luoma, Venny Snellman ja Kyllikki Pohjala. He hoitivat virkoja, toimivat monenlaisissa luottamustehtävissä ja usein myös politiikassa. Ydinryhmän ohella huomioidaan monia muitakin, muun muassa terveysisäkkökoulutusta kehittänyt lääkäri Erkki Leppo ja Sortavalan sodanaikainen piirilääkäri Helmi Jaakkimainen.

Laurent soveltaa asiantuntijoihinsa Peter Haasin (1992) käsitettä "episteeminen yhteisö". Tällainen yhteisö koostuu "asiantuntijaverkostosta, joka jakaa saman tietokäsityksen ja arvomaailman sekä oman erikoisalan käsitykset tiedon pätevyuden (validiteetin) punnitsemiseksi" (s. 23–24). Minusta näyttää siltä, että Laurent mukauttaa Haasin käsitettä jonkin verran. Siinä missä Haas painottaa jaettua tietopohjaa, mihin jo käsite *episteeminen* viittaa, Laurent korostaa selvemmin jaettua ideologiaa tai aatteita. Hän toteaaakin, että "Episteemisen yhteisön suomenkielinen vastine voisi hyvin olla aatteellinen asiantuntijayhteisö" (s. 24).

Laurentin tarkastelemat asiantuntijat ovat yhtä aikaa kansallisten aatteiden elähdyttämiä ja kansainvälisiä. Tutkimuksen kiistattomiin ansioihin kuuluukin suomalaisen kehityksen kytkeminen kansainvälisiin ilmiöihin. Kytkökset ovat moninaisia. Monien lastenhoidon kannalta keskeisten organisaatioiden ja toimintamallien esikuvat olivat kansainvälisiä. Asiantuntijat matkustivat ulkomaille oppimaan. Ennen toista maailmansotaa lääkärit hakivat oppia ennen kaikkea Saksasta ja sodan jälkeen Yhdysvalloista, kun taas sairaanhoitajat suuntautuivat alusta saakka anglosaksisiin maihin. Laurent kuvaa kiinnostavasti ja osin varsin yksityiskohtaisesti, miten raha, tavara ja tieto kulkivat sodan aikana ja sodan jälkeisinä vuosina rajojen yli. Esimerkiksi Kyllikki Pohjala toi vuonna 1940 henkilökohtaisesti, melkoisiin riskeihin antautuen, sulfaa ja rokotteita USA:sta Petsamon kautta Suomeen. Laurent kertoo myös lyhy-

esti siitä, miten suomalaisella lasten terveydenhoidon asiantuntemuksella alkoi 1950-luvulla vuorostaan olla kysyntää muualla.

Kansainvälisesti katsoen ei ole mitenkään harvinaista, että lääketieteen historioitsijalla on lääkärin koulutus, mutta Suomessa se on harvinaisempaa. Ennen Laurentia historia-aineissa lienee väitellyt vain eläinlääkäri Katri Helminen (2013). Miten lääkärinkoulutus ja pitkä työkokemus näkyvät Laurentin työssä? Hän itse toteaa johdannossa napakasti, että työssä "on vahva lääketieteellinen ote" (s. 33), avaamatta asiaa tätä enempää. Tutkimuksen kysymyksenasettelu ja menetelmät ovat kuitenkin selkeän historiallisia. Lääketieteellinen tausta näkyy ainakin siinä varmuudessa, jolla hän käyttää lääketieteellisiä käsitteitä, sekä siinä, ettei hän epäro arvioida tehtyjen ratkaisujen toimivuutta. Ehkä se näkyy myös työn yleisessä eetoksessa. Laurent ymmärtää asiantuntijatoimijoitaan, kenties jossain määrin jopa samaistuu heihin. Hänen on myös helppo löytää tiensä ideologioista ja instituutioista käytännön työn tasolle ja muistaa, että viime kädessä kyse on terveydestä ja sitä ylläpitävistä toimista.

Helene Laurentin väitöskirja on kompetentti tutkimus ja erittäin tervetullut lisä suomalaisen terveydenhoidon historiaan. Yhdessä Lääkintöhallituksen ja Lääkäriliiton viimeisimpien historiateosten, Sari Aallon lääketieteen opetusta käsittelevän väitöskirjan ja Minna Harjulan tutkimusten kanssa se on yksi niistä perusteosista, jotka ovat viime vuosina merkittävästi tarkentaneet kuvaa suomalaisen terveydenhoidon kehityksestä 1900-luvulla.³ Sotavuosien terveydenhuollon osalta tutkimus on urauurtava ja tarjoaa teräviä näkökulmia myös jälleenrakennusaikaan. *Asiantuntijuus, väestöpolitiikka, sota* on sitä paitsi erittäin "antelias" tutkimus: se viitoittaa tulevalle tutkimukselle monia uusia tutkimuksellisia polkuja, osin eksplisiittisesti (esim. s. 33, s. 54), osin esittelemällä suuren joukon mielenkiintoisia henkilöitä, aineistokokonaisuuksia ja kysymyksiä.

Heini Hakosalo, dosentti, FT
Oulun yliopisto

1. Seppo Tiihonen, *Välillinen julkinen hallinto sota-aikana. Erityisesti kriisihallintoon liittyvät järjestelyt*. Åbo Akademis kopieringscentral 1984, 1–3.
2. Mikko Jauho, *Kansanterveysongelman synty. Tuberkuloosi ja terveydenhuollon hallinta Suomessa ennen toista maailmansotaa*. Tutkijaliitto 2007, 189.
3. Allan Tiitta, *Collegium Medicum. Lääkintöhallitus 1878–1991*. THL 2009; Samu Nyström (toim.) *Vapaus, terveys, toveruus. Lääkärit Suomessa 1910–2010*. Suomen Lääkäriliitto 2010; Sari Aalto, *Medisiinarit, ammattiin kasvaminen ja hiljainen tieto. Suomalaisen lääkärikoulutuksen murroksen vuodet 1933–1969*. Helsingin yliopisto 2016; Minna Harjula, *Hoitopaäsyn hierarkiat. terveyskansalaisuus ja terveyspalvelut Suomessa 1900-luvulla*. Tampere University Press 2015.